

ENGJELL SEDAJ
Priština

UDK 891.983 : 292

SIBILE U „ČETI PROROKA“ P. BOGDANIJA

Ove godine se na Kosovu i šire obeležava tristagodišnjica smrti Petra Bogdanija (1630-1689), najvećeg pisca stare albanske književnosti. Kako je pozantno, on je rođen blizu Prizrena u Guri, a umro i bio sahranjen u Prištini. Ovom prilikom ističem da je on od 1677. god., pa sve do smrti, bio skopski nadbiskup i više puta se sa svojim borcima aktivno borio na strani austrijske vojske i balkanske koalicije protiv Turaka za odbranu ovog voljenog grada.

Nije mi namera ovoga puta govoriti opširno o njegovim životu i radu, jer sam nešto o njemu već rekao u *Žalcu* (1983)¹, ali ističem ove podatke da bismo na skroman način i na ovom skupu obeležili ovu godišnjicu.

Da je bio velik i postao slavan, najbolji je dokaz njegovo grandiozno delo: *Cuneus prophetarum de Christo Salvatore mundi et eius evangelica veritate*, objavljeno u Padovi 1685. god., kao najluksuznije štampana knjiga u Štampariji Seminara kardinala Gr. Barbadika, sa sedam različitih karaktera slova i četiri specijalno urađjenih gravura čuvenog slikara Rufona. Delo je po ugledu na sveto pismo, podeleno na dva dela (*in duas partes divisa*), i osam tzv. skala, od kojih jednu čitavu, tj. četvrtu po redu, posvećuje Sibilama, o kojima sasvim kratko želim ovde govoriti.

Zaista je teško u jednom saopštenju izneti sve momente njegovih Sibila, koje su ga, da se slikovito izrazim, učinile besmrtnim pesnikom i u smislu metričke koncepcije koja će kasnije uticati i na druge oblike pesničkog izražavanja. Možda je to bila za njega najprikladnija tema u duhovnom prostoru jednog pesnika srednjovekovnih maštovitih igara s drvenim tradicijama, koje poput Olimpijskih Muza životne moći (i Sibile) nisu bile namenjene samo poeziji, već svim višim oblicima duhovnog života. U njima P. Bogdani, kao i Pindar u Muzama, gleda odgojni poziv pesnika. Kažem da su ga Sibile učinile pesnikom, jer je on samo ovu skalu o Sibilima napisao u stihovima, a ostale, koje imaju tačno 54 predavanja, koliko i nedelja u godini, kao artes *praedicandi*, napisao u prozi, uključujući se tako veoma uspešno, u homilijisku književnost i biblijsku teologiju Zapadne Evrope.

¹ E. Sedaj, *Petar Bogdani u očima njegovih savremenika*, *Živa antika*, god. 34, sv. 1-2. Skopje, 1984., pp. 181-186.

U stvari, biblijska teologija, kojoj ovaj dvostruki doktor nauka posvećuje sve svoje intelektualne sposobnosti, bila je tada na svom početku, jer je „moderno razdoblje u tumačenju *biblije* počelo zapravo oko 1650. god².“ tamo negde sa francuzem Richard Simonom (1638-1712).

Da je knjiga bila dobro primljena u Italiji (knjiga je napisana u dva stupca: na italijanskom i albanskom jeziku) i da se tada osećao nedostatak homilijske literature najbolje potvrđuju još dva, tako reći, uzastopna izdanja u Veneciji (1691, 1702). Medjutim, možda najkarakterističniji momenat u ovom tumačenju Biblije kod P. Bogdanija je veoma zanimljiva inkorporacija intertestamentarne ili apokrifne (grč. ἰστοροῦμαι - skrivam) literature i ezoterijske mudrosti ovih poganskih proročica, koje iznose svoja predvidjenja i predskazivanja istorije sveta, tako reći, od Potopa do slavnog (drugog) Hristovog dolaska na ovaj svet. Zato se obično i govori o zbirci proročanstava i sentencija (na grčkom jeziku). Ove elemente hebrejskog prozelitizma Sibila ističemo u prvi plan samo da bismo ukazali na sadržajnu povezanost knjige P. Bogdanija, koji je dosta slobodnim tumačenjem biblijskih događaja i skučenim poimanjem inspiracije egzegetskog pisca uvristo ove proročice posle tzv. malih proroka, da bi zatim odmah prešao na „obecanog“ Mesiju. Njegove Sibile skladno povezuju prvi sa drugim delom „Cuneus prophetaum...“, koji nosi naslov „*De vita Jesu Christi*“, jer je glavna njihova tema, *Sibilinskih knjiga, isčekivanja svršetka ovoga sveta i opisivanje mesijanskog doba, u kojem će prestati svade i sukobi, a upravo to daje podstrek autoru da na svoj način, tj. ne prozaički, nego kroz pesmu najavljuje dolazak Spasitelja Isusa Hrista, koji sledi kao istorijski roman u njegovom drugom delu Cuneus prophetaum.*

Ecce venit dies
et illuminabit Dominus condensa tenebrorum
et nexus Synagogae solvetur
et desinent labia hominum,
cum viderint Regem viventium³.

Ovo povezivanje prvog i drugog dela knjige, odnosno starog i novog zaveta Biblije, se dakako postiže zbirkom *oraculorum (Oracula Sibyllina)* na veoma prikladan način, sledeći klasičnu grčku poeziju. Ustvari, najstariji veći primeri metričkog pesništva, koje se oslanja na kvan-

² R. E Brown i dr., *Biblijska teologija staroga i novoga zavjeta*. Ks., Zagreb, 1980., p. 15.

³ *Cuneus proph.*, I, p. 162.:

Evo dolazi dan
I osvetlit će Gospod gustoću tama
i odrešit će se čvor sinangoge
i smirit će se ljudska usta
kada vide kralja živih.

titet slogova i koje se pojavilo medju hrišćanima u II veku⁴, su *Oracula Sibyllina*.

I posle tri dana vratit će svetlo
 I objavit će san smrtnicima
 I osvetlit će nedodirljivi sve stvari
 I sa magle će se približiti pravednim smrtnicima⁵

I o njima (*Oracula Sibyllina*) bi se naravno, moglo govoriti, čak i kao faktora spajanja kultura, ono što bismo u najširem smislu mogli nazvati istočna i zapadna, premda se iz naučne literature može saznati da su ove ženske proročice u literaturnom i filozofskom smislu oformljene u Aleksandriji, nešto slično kao o *Septuaginti*, i da „su uvek proricale u grčkim heksametrima“⁶. Neki misle da je čak i etimologija reči od grčkog (eolskog) *Zios* (mesto *Dios - Zeus*) i *boulè* (volja, savet)⁷, kako je nekoć mislio i Varon⁸. I.P. Bogdani misli da ime *Sibila* znači *consiglio di Dio*⁹, kako su mislili sveti oci. Već Platon¹⁰ i Aristofan¹¹ misle da ih ima deset, onoliko koliko ih nalazimo i kod P. Bogdanija, koji takodje kaže da su njihovi stihovi prevedeni sa grčkog. A i kod Rimljana je od davnina poznat njihov kult. Tarkivini je Prisk ili Oholi poznaje devet Sibila, a Ciceron ih već naziva *Romana Sibyllina*, misleći na knjige, odnosno na pesme. I Vergilije se upravo njoj obraća:

quaecumque in foliis descripsit carmina virgo.

.....

Inconsulti abeunt sedemque odere Sibyllae¹².

pošto su u početku njihova predvidjenja bila ispisana na palmovom lišću.

⁴ Šagi - Bunić, *Povjest kršćanske literature I*, KS. Zagreb, 1976., p. 226.

⁵ *Cuneus proph.* I, p. 175.:

Sed postquam triduo lucem repertiverit, atque
 Monstravit somnum mortalibus, atque docendo
 Cuncta illustravit; Caelestia tecta subibit
 Nibibus invectus.

⁶ Dragoslav Srejić, Aleksandrina Cermanović, *Rečnik grčke i rimske mitologije*, SKZ, Beograd, 1979., p. 382.

⁷ Celestin Tomić, *Pristup Bibliji*, Zagreb, 1986., p. 194.

⁸ Opširnije o Sibilima kod antičkih autora: *Der kleine Pauly. Lexikon der Antike V*, München, 1975. pp. 158-161.

⁹ *Cuneus prophet.* I, p. 158.

¹⁰ Phaidros, 244 b.

¹¹ Pax., 1095, 1126.

¹² P. Vergili Maronis *Aeneidos* III, 445; 452:

Kada pak prorekne štogod i na lišće djeva,
 Nego mi k Sibili podji i proroštvo od nje zamoli.

(Prev. B. Klaić.)

Govoreći o Sibili Eritrea, kojoj posvećuje 39 stiha, P. Bogdani kaže da su Rimjani od nje preuzeli mnogo proročanstava, koja su bila smeštena na Kapitolu za vreme konzula Kurijs i Oktavija¹³. I tako redom navodi on dosta podataka o svakoj Sibili, ali izvore ne citira. Dali je zaista P. Bogdani preveo sa grčkog na latinski i albanski jezik ove stihove, to bi se lako moglo ustanoviti na osnovu poredjenja sa onih 7000 ili koliko već ima sačuvanih heksmetara sibilinskih knjiga, ali ovde je važno istaći da kod njega ove dve jezičke verzije ni sadržinski nisu iste i da kod Vergilija se ne bazira toliko na onu poznatu proročicu i sveštenici Apolonovu, i citira pratilju Enejinu kroz podzemni svet iz *Eneide*, nego upravo citira njegovu četvrtu eklogu:

Ultima Cumaei venit iam carminis aetas¹⁴

što je, prema shvaćanju prvih egzegeta, u direktnoj vezi sa Devicom (virgo) i Dečakom („puero“) hrišćanskog sveta, koje je Vergilije prorekao. U stvari, Enej se iskrcava kod Kume i odmah se upućuje sa svojim drugovima da potraži Apolonov hram i Sibilinu spilju, koja leži u blizini. Ova Sibila je dakle bila Apolonova proročica.

Govoreći o Sibili Kumanskoj, P. Bogdani kaže da se u nekim stihovima govori „Che della venuta al mondo del figliol di Dio dovea essere grande abbondanza di frutti della terra, come in effetto avvenne, che nel tempo, che Giesu Christo converso nel Mondo, vi fu pace grande et abbondanza massima sei anni prima e sei doppo il suo nascimento“¹⁵. Dakako, ovu Sibilu on stavlja u prvi plan, a o Sibila-ma uopšte piše:

-Sibile su bile veoma časne i dobre device; živele su u raznim vremenima i krajevima sveta po prirodnim zakonima i priznavale su jednoga Boga, a neke od njih i utelovljenje i neke druge stvari koje su tiču Isusa Hrista. Ostavljajući napisano, treba verovati da su zajedno blažene njihove duše u društvu Sina Božjega na nebu, jer, upravo kako su one proricali, apostoli su otvoreno propovedali¹⁶. Sibile dakle nisu samo antičke,; njih je baš u društvu proroka u Sikstinskoj kapeli u Rimu i Mikelandjelo¹⁷. One su dakle imale svoje mesto i u srednjovekovnim hramovima, i poštivale se u raznim formama, a na tim osnovama P. Bogdani razvija i dalje svoju ideju o njima. Simbolično značenje, osobito kad poredjuje Sibile sa vilama (alb. *zana*), je veoma jasno, ali sada se neminovno nameće pitanje njihove poruke u Bogdanijevo i u kasnija vremena. Dali su zapravo ove Sibile samo poganske proročice i veoma časne device, koje su naveštavale spasonosni dolazak Hristov ili i nešto drugo, što bi za nas bilo još značajnije? Premda P. Bogdani citira i druge autore, Plinija, Augustina, Eu-

¹³ *Cuneus proph.* I, p. 166.

¹⁴ P. Vergili Maronis *Ecloga* IV, 4; *Cuneus prophetarum*, I, p. 169.

¹⁵ *Cuneus prophetarum*, . p. 161.

¹⁶ *Cuneus prophetarum* I, p. 157.

¹⁷ Zamarovský, *Junaci antičkih mitova*, Šk, Zagreb, 1973., p. 276.

zebija i Homera čak, za koga kaže da je „di questa Sibilla Delfica pose nelle sue opere molti versi“¹⁸, prema Šagi - Buniću, Sibilinske knjige nisu cenili samo Teofil Antiohijski, Kliment Aleksandrijski i Laktancije, nego i Toma Aktivinski, Dante, Kalderon i dr.¹⁹, a u Vizantiji su imale još stabilniju tradiciju.

Sibile P. Bogdanija su uglavnom u vezi sa njihovim proročanstvima hrišćanstva, odnosno sa osnovnim kulturnim dokumentom čovečanstva, a to je Biblija. To možda najbolje potvrđuje treća po redu, *Sibila Eritrea*, odnosno dug anagram i na albanskom jeziku od 29 heksametra baziran na „programu“, koji glasi: *Jesus Cristus Dei Filius Servator*²⁰. Od svakog slova počinje (reč) stih na jednom (latinskom) i drugom (albanskom) jeziku. Iz ovakve igre reči jasno se vidi koliko je P. Bogdani bio školovan pesnik, koji je ispevao i na albanskom jeziku na desetine heksametara²¹. U stvari, ogroman je značaj njegove normativne poetike u stvaranju stihova, tako da i kada prevodi sa latinskog ne samo poeziju, nego i neke delove proze, kreira stihove. Na primer, od kratkog teksta: *Roma caput mundi, quidquid non continet armis, religione tenet*, on je ispevao dva savršena rimovana osmerca:

Roma nde arme qisih mos ka
me fe perpara i raa²².

U jednom izveštaju Rimu, koji je poslao 16. nov. 1685, god., P. Bogdani izmedju ostalog, piše: „Le Sibile ho valuto farle far vestite alla albanese e serviane per dare in humore povera gente e consolare al meglio che ho potuto“²³. Naravno da se ova njegova izjava, pre svega, odnosi na gravuru, na kojoj su naslikane svih deset Sibila, medju kojima je najzapaženija i najveća ona u sredini, *Sibilla Delfica*, koja u rukama drži knjigu, gde na albanskom piše:

Kendonj birr’e madh mbi qiellt te lumit Ate²⁴.

Ali to isto se može reći i za poezije o Sibilima. Na primer u heksametri:

Salva casta Sion, permultaque passa Puella²⁵
Sion se Peshtrku mal Prisrend mai nalti.

sem Siona, evocira Prizren i Paštrik, brdo kod Prizrena.

¹⁸ *Cuenus prophetarum*, I, p. 164.

¹⁹ Šagi-Bunić, op. cit., 229.

²⁰ Ovde valja napomenuti da u knjizi P. Bogdanija (na početku knjiga bez paginacije) nalazimo jedan veoma doteran i nadahnut anagram, ispevan od hrvatskog latiniste Pavla Ritira - Vitezovića (Paulus Ritter), koji od „programa“: *Petrus Bogdanus Archiepiscopus Scopiensis*, dobio „anagramma“: *Nic puros, ad pingves botros suscipiens, pasce*, takodje sa 38 slova.

²¹ Evo kako smo skandirali jedan njegov heksametar:

Asndonji begati ke me shpum nde ujetê Ferrit

- VV / - / - V V / - / - V V / - V

(Cuncus proph., II, p. 31.)

²² Cuncus proph., I, p. 108.

²³ „Sibile sam hteo napraviti obučene na albanski i srpski način da bi dao boju toga siromašnog naroda i utešio koliko god sam mogao bolje“.

²⁴ „Pevam sina velikoga poviše neba blaženoga Oca“

²⁵ Cuncus, I, p. 169.

Sibila Delfica ovde se zove *Hasgniana*, tj. Sibila iz Prizrenskog Hasa, kraja gde je rođen P. Bogdani: Sibila Frigia je *Skopljanka*, Eritera je *Kosovka*, cumana je *Srbijanka* i tako redom. Na ovaj način je ovaj nadahnuti pesnik i prozator uspeo dočarati manje poznate stvari svoga kraja civilizovanom svetu preko čarobnih Sibila, dobro obradjenih i poznatih, tako reći, u svim slobodni umetnostima, (*artes liberales*). Upravo u tome se nalazi ono *notum in novum* (poznato u novom), koje tako toplo preporučuje Horacije, kao i *proprie dicere* (poseban izraz) (*Ad Pisones*, v. 128), kao glavna karakteristika njegovog literarnog dela u izgradjivanju izražajnih mogućnosti živog balkanskog jezika i paraleli sa latinskim i italijanskim na prvom stupcu knjige. Ova koncepcija se postiže na planu etnojezičke i kulturne istrajnosti kao i stepenom umetničkog literarnog dometa. U tome ne vidimo samo obogaćivanje literarnih formi i pojmovnog sistema, nego i prenošenje fundamentalnih ideja evropske kulture u naše krajeve, i to u vreme dosta intenzivne islamizacije stanovništva i u prostoru možda najmračnijeg dela ondašnje Evrope. Osnivači jedne nove tradicije u transponovanju govornog na pisani jezik uglavnom kroz prevodilačku delatnost sa klasičnih jezika, kao i na obezbedjivanje leksičkog blaga i upotrebe umetničke reči, kako je postupio P. Bogdani, bili su poznati u Evropi kao učeni ljudi i reformatori.

RÉSUMÉ

E. Sedaj: LES SYBILLES DANS L'OEUVRE „CUNEUS PROPHETARUM“ DE P. BOGDANI

L'auteur de ce travail se propose de mettre en lumière le IVe degré de "Cuneus Prophetarum" comme apocryphique et biblique, et de présenter P. Bogdani comme poète.

La haute conscience du poète, il l'aperçoit en analysant et en comparant les figures des Sybilles avec les auteurs grecs, romains et ceux du Moyen Age.

Il met en relief son aptitude de créateur de vers d'après les règles de versification. De cette façon, il a enrichi la littérature albanaise et sur ce plan a apporté de nouvelles conceptions, élevant ainsi à un haut degré certaines formes d'art littéraire.

²⁶ Ibidem.